

Кислий Анатолій Михайлович – заступник начальника – начальник кримінальної міліції ГУ МВС України в Київській області, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Алгоритм заходів з проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні з використанням вибухових пристроїв

У статті розглянуто окремі питання щодо організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій в рамках кримінального провадження з використанням вибухових пристроїв.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальне провадження, використання вибухових пристроїв.

Дослідження існуючих методологічних основ вибухо-технічних розробок дозволяє констатувати, що до цього часу не повною мірою вивчено концепцію системного аналізу механізму вчинення злочинів з використанням вибухових пристроїв. Злочини, вчинені з використанням вибухових пристроїв, потрібно розглядати як свого роду матеріальну динамічну систему, що має відповідну структуру, механізм формування, розвитку та відображення у реальній дійсності.

Упродовж останніх років в Україні дещо стабілізувалася ситуація щодо вибухів. Але, у порівнянні з попередніми роками, помітна тенденція до збільшення кількості резонансних вибухів, які іноді набувають політичного й терористичного змісту.

Вибухи, що сталися на території України, в більшості випадків здійснюються у квартирах, приватних будинках, офісах, інших закладах та особистому автотранспорті. Для вчинення таких злочинів застосовуються саморобні вибухові пристрої (далі – СВП), гранати (РГД-5, Ф-1, РГ-42); засоби підриву (електродетонатори, підривачі артилерійських снарядів); піротехніка і саморобна піротехнічна суміш, мінометні міни часів Великої Вітчизняної війни.

Практика свідчить про те, що основними недоліками при розслідуванні цих злочинів є поверховий огляд місця події, неповне виявлен-

ня і вилучення речових доказів, неякісне проведення експертних досліджень і використання їх для проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Способи застосування вибухових пристроїв у злочинних цілях мають тенденцію до постійного вдосконалення, у переважній більшості випадків, для фізичного усунення осіб, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, руйнування об'єктів дистанційним способом (використовуються способи керування вибухами за допомогою електроланцюгів і радіоліній – так звані “керовані вибухи”). Сподівання злочинців щодо знищення під впливом вибухів криміналістичних слідів та отримання максимального ефекту в досягненні мети є головними факторами при вчиненні даної категорії злочинів.

Кримінальний вибух супроводжує багато видів і мотивів скоєння злочинів. Самостійного складу, який передбачає скоєння злочину з використанням вибуху, в кримінальному законодавстві немає. Поняття “кримінальний вибух” означає застосування вибухових пристроїв і вибухових речовин із злочинною діяльністю. Вибух виступає як спосіб скоєння різних злочинів з використанням вибухових пристроїв і речовин. До них належать: терористичний акт (ст. 258); диверсія (ст. 113); бандитизм (ст. 257); групове порушення громадського порядку та масові заворушення (ст. ст. 293, 294); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277); знищення, руйнування чи псування пам'яток історії та культури (ст. 298); умисне вбивство (ст. 115); вимагання (ст. 189); незаконне полювання (ст. 248); незаконне заняття рибним звіриним або іншим водним добувним промыслом (ст. 249); викрадення або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного морського чи річкового судна (ст. 278); завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259) КК України [1].

Основною об'єднуючою ознакою для дослідження розслідування кримінальних вибухів повинен бути не предмет або знаряддя (боєприпаси, вибухові пристрої та вибухові речовини), а спосіб скоєння злочину – навмисне здійснення чи загроза проведення вибуху зі злочинною метою.

Незалежно від видів і мотивів скоєння таких злочинів, їх об'єднує низка специфічних ознак та обставин: дія енергії вибуху та обумовлена цим особливість слідової картини; своєрідність особи підричника та можливість його встановлення; особлива потреба у використанні спеціальних знань і методів з'ясування природи вибуху, що визначаються зазначеними характеристиками з організації й проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій.

Місце пригоди є одним із важливіших джерел вихідної інформації про вибух та осіб, які його вчинили. Огляд місця пригоди – невідкладна слідча дія, яку можливо проводити до кримінального провадження.

Огляд місця пригоди проводиться відповідно до ст.ст. 237, 238 КПК України з метою з'ясування характеру події, особи злочинця та інших обставин, які підлягають встановленню при подальшому розслідуванні кримінальної справи [2]. Огляду, крім місцевості, приміщень, предметів і осіб, підлягають також потерпілі та їхні речі.

На місці пригоди слідчо-оперативна група зобов'язана визначити можливий напрям відходу злочинців з місця вибуху, об'єктів (дороги, будівлі тощо), з яких очевидці могли бачити злочинців, їх дії або іншу підозрілу поведінку в цьому районі. Порядок огляду визначається в кожному конкретному випадку окремо, в залежності від особливостей місця вибуху (у жилому приміщенні, на відкритій місцевості, у транспортному засобі, на промисловому підприємстві) й залежить від обсягу руйнувань, наявності потерпілих, кліматичних умов, направленості вибуху та інших факторів.

Упродовж огляду місця події члени слідчо-оперативної групи зобов'язані обмінюватися інформацією, яка оцінюється всіма учасниками групи. Це дає можливість висувати для відпрацювання нові версії або відмовитись від раніше визначених.

Специфічність і різноманітність слідів та об'єктів, які потрібно шукати, вивчати та вилучати на місці вибуху, обумовлюють необхідність залучення до участі в огляді найширшого кола спеціалістів і технічних помічників: вибухотехніків, спеціалістів у галузі радіоелектроніки, металознавства, будівництва, технології виробництва, експлуатації транспорту та інших сфер діяльності відповідно до характеру об'єкта, який постраждав від вибуху, а також засобів його здійснення.

Роботу на місці вибуху доцільно проводити двома слідчо-оперативними групами: одна – безпосередньо в епіцентрі вибуху, інша – для пошуку та фіксації слідів у прилеглий зоні.

Сліди, яким необхідно приділити увагу при огляді місця вибуху, можна поділити на три групи:

- а) звичайні сліди на місці події, яка відбулася;
- б) сліди вибуху (пошкодження, руйнування, залишки вибухових речовин і пристроїв, інших частин, використаних для здійснення вибуху);
- в) сліди, які характеризують спосіб виготовлення вибухового пристрою та рівень професіоналізму виробника.

Одним із найважливіших завдань огляду місця події є виявлення залишків вибухового пристрою: фрагментів його корпусу, обривків вогнепровідного шнура, залишків його горіння, уламків гальванічних елементів чи акумулятора, осколків корпусу механічного підривача (пру-

жини, ударника з бійком, запобіжних скоб), залишків упаковки чи камуфляжу сучасних вибухових пристроїв, ізоляційної стрічки тощо [3].

У зв'язку із своєрідністю та різноманітністю слідів вибуху, а також особливою значимістю точності відображення їх стану і просторового положення, великого значення набувають додаткові форми фіксації (фото- і відеозйомка, схеми, малюнки). Фіксація виявлених слідів і об'єктів потребує не лише докладного опису, але й прив'язки до стійких орієнтирів місця події.

Особлива увага повинна приділятися огляду вибухового пристрою. З урахуванням того, що вибухотехнік досліджує об'єкт у вузькоспеціальному плані, доцільним є проведення його огляду слідчим до вибухотехнічного дослідження. При цьому слідчий, по-перше, може отримати дані для проведення негласних слідчих (розшукових) заходів (відомості про місце, час виготовлення, характер окремих частин пристрою); по-друге, забезпечити збереження таких слідів, як сліди рук або мікросліди, у тому числі за рахунок визначення послідовності проведення необхідних експертиз.

Часто для з'єднання окремих частин сучасного вибухового пристрою злочинці застосовують липку стрічку (ізоляційну, лейкопластир, скотч), яка є своєрідною дактилоскопічною пасткою для злочинців, оскільки, при роботі з нею складно не залишити своїх слідів. У випадку використання пристрою, який дистанційно управляється, виникає необхідність пошуку місця засади злочинця для ініціювання вибуху та його обстеження.

На місці пригоди працівники ОВС блокують територію вибуху, перекривають шляхи можливого виїзду осіб, що розшукуються, створюють загороджувальні пости на основних магістралях, по яких можуть рухатися злочинці з району вибуху [4]. Окрім цього, створюються оперативно-пошукові групи для проведення відповідних заходів у поїздах, на водних і повітряних суднах, вони здійснюють активний пошук злочинців на території регіону з використанням наявних сил і засобів, перш за все, серед осіб, які:

- стоять на оперативному обліку, розроблювалися і перевірялися у зв'язку з висловленням намірів щодо проведення терористичних дій;
- профілакувалися органами Служби безпеки України за дії, які протирічать інтересам державної безпеки;
- висловлювали невдоволення у зв'язку з відмовами в позитивному вирішенні скарг, заяв чи звернень;
- користуються у бібліотеках спеціальною літературою і посібниками по виготовленню вибухових пристроїв і проведенню вибухів;
- звільнених на підставі компрометуючих матеріалів військово-службовців, які займалися підготовкою підривників;

– стоять на обліку в психоневрологічних диспансерах і висловлюють агресивні ідеї;

– працювали або працюють на підприємствах, установах, військових частинах, складах та інших місцях, де могли бути придбані або викрадені вибухові речовини відповідних марок і типів, а також деталі, які аналогічні використаним при виготовленні знярядь злочину;

– займаються виготовленням і перепродажем вибухових пристроїв.

Переважає більшість кримінальних вибухів скоюється на підґрунті загострення взаємовідносин злочинних угруповань і тому оперативні підрозділи зобов'язані вивчати причини, що призвели до ускладнення таких конфліктів. Ретельний аналіз інформації про конфліктні ситуації між ділками злочинних угруповань, кримінальними авторитетами та представниками комерційних структур свідчить про те, що в кожному регіоні, місті, районі необхідно мати спеціальні карти міжгрупових, регіональних розподілів сфер впливу на економіку, міжрегіональних зв'язків, у тому числі зі злочинними угрупованнями зарубіжних держав. Таке забезпечення розкриття злочинів, скоєних із застосуванням вибухових пристроїв, передбачає пошук і накопичення банку даних у напрямках:

– виявлення відомостей про кількість злочинних угруповань, їх структуру, а також зміни в них;

– встановлення всіх учасників таких угруповань, їх ролі, вагомості та впливу в регіоні;

– встановлення корумпованих зв'язків зазначеної категорії осіб у владних структурах (комерція, відмивання “брудних” коштів, наркобізнес, придбання нерухомості);

– отримання інформації про осіб, які готують або скоюють злочини, з використанням вибухових пристроїв і речовин.

Накопичення та вивчення такої інформації дає можливість оперативно відпрацьовувати версії стосовно потенційних замовників і учасників кримінальних “розборок”, здійснювати дієвий контроль за процесами, які відбуваються в злочинному середовищі та попереджувати реалізацію протиправних намірів.

Для встановлення джерел виготовлення, каналів або місць збуту вибухових речовин і пристроїв необхідно проводити оперативні заходи, направлені на виявлення осіб, що працюють на виробництві боеприпасів і вибухових речовин, у технічних і хімічних лабораторіях учбових закладів, підприємствах і майстернях з великим станочним парком. Також, проведення спеціальних пошукових заходів у місцях розташування заводів-виготовлювачів озброєння, дислокації військових частин, суміжних з ними територіях та об'єктах по встановленню осіб,

які займаються розкраданням і збутом боєприпасів, вибухових речовин та пристроїв [5].

У роботі щодо встановлення осіб, які займаються збутом, виготовленням саморобних вибухових пристроїв, необхідно використовувати можливості НЦБ Інтерполу України і Бюро по боротьбі з організованою злочинністю країн СНД.

Важливе значення у розслідуванні злочинів, пов'язаних з вибухами, відіграє професійно вміле проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Специфіка допиту в справах про вибух визначається низкою обставин:

а) суттєвим впливом характеру події, яка відбулася, на стан потерпілих і свідків, їх побоювань за наслідки дачі свідчень;

б) необхідністю спеціальної підготовки слідчого до допиту для предметного орієнтування й повноцінного з'ясування слідів, засобів та обставин такої специфічної події, як вибух;

в) потребою залучення до участі в допиті відповідних спеціалістів, за відсутності у того, хто допитує, необхідних знань і досвіду розслідування таких злочинів;

г) цілеспрямованістю використання для забезпечення точності відтворення та сприйняття обставин події ілюстративних матеріалів та об'єктів (фототаблиць, планів, схем, речових доказів, плакатів і макетів вибухових пристроїв і боєприпасів);

д) значенням звуко- та відеофіксації свідчень (при розмові з пораненими, коли є небезпека, що в подальшому робота з ними буде ускладнена чи неможлива; відтворення значущих обставин, які не знайшли відображення в протоколі допиту) [6].

Потерпілі у справах даної категорії поділяються на дві групи: тих, хто випадково постраждав у результаті вибуху, і тих, проти кого був спрямований вибух.

Свідки у справах про вибух поділяються на основні категорії:

а) які випадково опинилися на місці пригоди. Перелік тих питань, які підлягають з'ясуванню в них, визначається часом появи та знаходження на місці вибуху (до, в момент і після).

б) ті, які проживають або працюють у районі місця події. Вони поділяються на тих, хто знаходився на місці вибуху (належать до першої зазначеної групи свідків), і тих, хто там не був.

в) співробітники служб, які працюють на місці вибуху (сапери, вибухотехніки, бригади швидкої допомоги, працівники міліції, пожежники, працівники газової та інших рятувально-технічних служб).

г) родичі та знайомі потерпілих, які можуть мати дані про стан справ потерпілого, його робочих та інших зв'язках, взаємовідносинах

у сім'ї та на службі, наявність погроз на його адресу, які передували замаху тощо;

д) інші особи, що знали про обставини, які можуть свідчити про можливу причетність до організованого вибуху, про наявність у особи підривної підготовки, вивчення відповідної літератури, придбання матеріалів і засобів, які можуть використовуватися для виготовлення вибухового пристрою, відносини з потерпілим, поведінку напередодні та після вибуху [7].

Одним із основних методів пошуку свідків є поквартирний (подворовий) обхід, а також заходи щодо їх виявлення під час вибуху, через добу, дві та більше потому. Через різні причини (слідування додому чи на роботу, оздоровча пробіжка, вигул собаки) люди можуть періодично відвідувати певні місця, слідувати за конкретним маршрутом і стати свідками подій.

Підготовка до вибуху, зазвичай, має свою передісторію, пов'язану з готовністю самого злочинця до здійснення даної специфічної акції, придбанням готового вибухового пристрою чи необхідних для нього матеріалів і виготовленням сучасного вибухового пристрою. Дані про це можуть бути отримані не лише традиційним шляхом – за слідами, залишеними на місці дій злочинця, і за показаннями тих, хто його бачив у “справі”, але й за допомогою низки додаткових джерел. Так, наявність професійних знань і навичок підривної справи може бути встановлена у військкоматах, місцях армійської служби, попередніх місцях роботи, де використовується вибухівка; інтерес до підривної справи – у бібліотеках та інших місцях, де знаходиться відповідна література; сліди наслідків роботи з вибуховими пристроями та вибуховими речовинами – у медичних установах; відомості про можливу причетність до вибухових речовин та пристроїв і випадків з ними – у реєстраційних та інших матеріалах [8].

При пошуку та затриманні підозрюваного необхідно мати на увазі, що на його тілі та одязі можуть знаходитись явні сліди “спілкування” з вибуховими речовинами чи вибуху. Особливості допиту підозрюваного визначаються тим, як і на підставі чого він встановлений (затриманий на місці події, впізнаний свідками, встановлений оперативним шляхом), які докази є в розпорядженні слідства, що відомо про його попереднє життя і діяльність, чи має він кримінальне минуле (судимість, затримання, приводи).

Важливе значення у викритті злочинних дій підозрюваного належить обшуку. Його метою є виявлення та встановлення:

а) вибухових речовин, пристроїв і боєприпасів, а також матеріалів, які використовувалися для їх виготовлення (годинникові механізми, радіодеталі, магніти);

- б) інструментів обробки деталей сучасного вибухового пристрою;
- в) записів, креслень і малюнків щодо конструювання сучасних вибухових пристроїв;
- г) літератури з вибухової справи та комп'ютерних даних;
- д) інформації про жертву злочину;
- е) свідчень зв'язку з особою, яка могла виступати замовником вибуху;
- є) слідів і даних про можливу причетність підозрюваного до інших вибухів, крадіжки вибухових речовин і боєприпасів [9].

При підготовці до обшуку необхідно оперативно встановити всі можливі місця, де підозрюваний міг конструювати та експериментувати з вибуховими речовинами пристроями, крім своєї квартири (підсобні приміщення, підвал, гараж, дача, місцевість, яка прилягає до будинку). Бажано проводити обшук поетапно, в межах зовнішньої сторони приміщень чи місцевості до центру. Обшук транспортних засобів має свою специфіку. Особливу увагу необхідно зосередити на його проведенні в автомобілях і залізничних вагонах. Важливим у таких випадках є застосування технічних засобів криміналістичної техніки.

Наші рекомендації не є вичерпними, але дозволяють певною мірою активізувати діяльність у боротьбі з цими видами злочинів і відіграють важливу роль у професійно вмілому проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [7-ме вид., переробл. та доп.]. – К. : Юрид. думка, 2010. – 1288 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
3. Бахін В. П. Криміналістика : курс лекцій : Ч. 1 // Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. – 356 с.
4. Дильдин Ю. М. Предварительная расчетная оценка параметров взорванного заряда взрывчатого вещества по данным осмотра места происшествия : метод. рек. / Ю. М. Дильдин. – М. : Всесоюз. науч.-исслед. ин-т [ВНИИ] МВД СССР, 1986. – 192 с.
5. Пантелеев И. Ф. Расследование и профилактика взрывов, крушений и авиапроисшествий / И. Ф. Пантелеев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 208 с.
6. Огляд місць подій за фактами вибухів : довід.-метод. посіб. / [В. І. Пашченко, Є. М. Ткаченко, С. А. Грущенко, М. В. Кобець]. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2004. – 69 с.
7. Гора І. В. Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України : наук.-практ. посіб. / Гора І. В., Колесник В. А. – К. : Вид-во Акад. СБУ, 1999. – 80 с.

8. Хлобустов О. М. Терроризм современной России [Электронный ресурс] / Национальная электронная библиотека. – Режим доступа :

<http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1126192>.

9. Пашенко В. І. Методи проведення оглядів місць вибухів : метод. рек. / Пашенко В. І., Грущенко С. А., Ткаченко Е. М. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2004. – 30 с.

В статье рассмотрены отдельные вопросы организации проведения негласных следственных (розыскных) действий в рамках уголовного производства с использованием взрывных устройств.

The article deals with some questions concerning the organization of covert investigative (search) actions in the criminal proceedings with using explosives.

Стаття надійшла до редакції журналу 7 жовтня 2013 року.